

TASVIRIY SAN'ATNI O'QITISHNING PEDAGOGIK MAHORATI

Pardaboy Xudoyberdiev,

A.Qodiriy nomidagi JDPI Tasviriy
san'at va muhandislik grafikasi
kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola «Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi» ta'lim yo'nalishi talabalari va o'qituvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda tasviriy san'at manzara janrida bo'yoqda ishlashning maqsad va vazifalari, tasviriy san'atni o'qitishning pedagogik mahorati kabi masalalar o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: Moybo'yoq, rangtasvir, kartina, mastexin, lessirovka, alla prima, politra, blik, grunt, eskiz, akvarel, uslub, kompozitsiya, axromatik, Rang koloriti, janr, garmoniya, vitraj, baget, natyurmort, to'yinganlik bo'yoq, obraz, refleks, yorug'lik, ritm, soyayorug', rassom, forma, yorug'lik, chiziq, personaj, abstrakt, faktura, monumental, buyust, plastik, dastgohli rangtasvir.

Ma'lumki, tasvir ishlashni rang vositasida ishlash jarayonida atrof-muhit holati muhim ahamiyatga ega. Chunki chizilayotgan obektga yorug'lik manbai atrofdagi boshqa buyumlarni ta'siri kuzatiladi. **Manzara rang tasviri** - rangtasvir dasturining kerakli bo'limi bo'lib, rassom-pedagoglarni tayyorlash jarayonida muhimdir. Tabiat benihoya jozibali va go'zaldir. Quyosh nuri va atrof muhit cheksiz turli ranglarni hosil qiladi. Ular o'z rangi, tusi bilan o'zaro muvofiq yoki nomuvofiq bo'lishi mumkin. Rassom ana shunday o'zgarishlarni chuqur anglab, tahlil qilib, so'ng ifoda etishi kerak. Aks holda tasvir jonsiz, ta'sirsiz chiqib qoladi, o'rganayotganlar uchun bunday holatlarni xisobga olib tasvirlashda manzaralar juda qo'l keladi. Chunki unda predmetlarda soya, shulalar, rang tuslarining uyg'unligi ifodaviyligi yaqqol ko'rinib turadi. Ular tasvir shaklini, yorqinligini, yaxlitligini ko'rsatishda xizmat qiladi. Shu'la («blik») va rangli shu'la («refleks manzaradagi barcha predmetlarda aks etib turadi. Chunki ular yorug'likni yutmaydi, balki yog'dulanib qaytaradi. Nurni o'zida sindirib yuboradigan sirtli narsalarda aks shu'lalarni ba'zan sezib qolish qiyinroq bo'ladi. Ammo ularni talaba ilg'ab olishini va tasvirlashni doimo mashq qilishi kerak. Buning uchun har bir o'rganuvchi yosh rassom o'z bilimini ham nazariy, ham amaliy jihatlarini kitob qo'llanmalaridan o'qib, rangtasvir namunalarini muzey va ko'rgazma zallarida ko'rishi mumkin.

Moybo'yoqda tasvirlarni ishlash rassom uchun ham, endi o'rganayotgan talaba uchun ham juda qiziqarli mashg'ulotdir. Ammo bu mashg'ulotning jiddiy qiyinchiliklari ham mavjud bo'lib, u moybo'yoq rangtasvir texnologiyasi bilan ham bog'liq. Chunki moybo'yoq bilan ishlash ma'lum tayyorgarlikni talab etadi. Ularga bo'yoqlarni tanlash, ish uchun sath (mato)ni tortib tayyorlash, uni qoplama (grunt) bilan yopish, mo'yqalamlarni tanlash, eritgichlarni tanlab olish kabi zarur tadbirlarni

kiritish mumkin. Moybo‘yoq tasvirlar ishlashni o‘rganish natyurmortlarni chizib mashq qilish orqali o‘zlashtirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Moybo‘yoqli natyurmort rangtasvirini ishlash jarayonining ayrim tomonlari akvarel texnikasiga o‘xshash. Chuki bunda ham avval qalamtasvir chizib olinadi. Agar suvbo‘yoqda ishlash uchun tasvir mukammalroq, mayda detallari bilan batafsil chizib olinsa, moybo‘yoqda ishlash uchun esa chizmatasvir umumlashtirilib eng asosiy narsalar aks ettiriladi. Buning sababi moybo‘yoqda ishlash jarayonida batafsillik mo‘yqalamda ishlanishi mumkinligidandir. Moybo‘yoqda biror rangni ochlashtirish uchun unga oq rang kerakli darajada qo‘shiladi. Shunisi ham borki oq rang qo‘shilgach bo‘yoqning erkinligi ma‘lum darajada kamayadi. Buni o‘quv mashqlarini bajarish jarayonida albatta hisobga olish joiz. Akvarel texnikasi kabi jihatlardan biri ish jarayonini asosiy uzoq muddatli vazifani boshlashdan avval ranglavha, chizmalavhalar ishlab olinishidir. Shunda bo‘lajak rangtasvirning asosiy xususiyatlarini tajriba qilib ko‘rib o‘rganish asosiy ishda uni qo‘llash mumkin bo‘ladi.

Moybo‘yoq tasvirlarini ishlash uchun maxsus ashyolardan foydalaniladi. Ular romga tortib tayyorlab, qoplama surtib olingan (gruntlangan) mato, moybo‘yoqlarning kerakli xillari, bo‘yoqtaxta (politra), mo‘yqalamlarning turlicha kattalikdagi xillari, mastixin va eritgichlardan iboratdir.

Romga tortilgan mato qanday tayyorlanganligi tasvir sifatini belgilaydigan omillardan biridir desak xato bo‘lmaydi. Uning qoplamasi (grunti) ikki xil tarzda tayyorlanishi mumkin. Biri moyli qoplama bo‘lib u quyidagichadir. 5 foizli yelim (jelatin, baliq yoki duradgorlik yelimi) aralashmasi shunga teng hajmdagi bo‘rga qo‘shiladi. U bilan mato sathi qoplanadi. Bir marta surtilgandan so‘ng qoplama bo‘yoq qatlami tayyorlab olinadi. U quyidagi tarkibda, ya‘ni - maxsus oqartirilgan rangtasvir yog‘i quruq oq bo‘yoq kukunidan qo‘shib tayyorlangan aralashma bo‘ladi. Yog‘ va kukunning nisbati shunday bo‘lish kerakki u tayyor idishga solib chiqariladigan moybo‘yoqdan suyuq bo‘lmasin. Shunda uni bemalol mato sathiga mastixin bilan tekis qilib surtib chiqish mumkin bo‘ladi. 1-2 xafta quritilgach g‘adirbudir yerlari qumqog‘oz bilan yaxshilab tekislanadi va skipidar aralashtirilgan moyli qoplama yassi, katta mo‘yqalam (fleyts) bilan tekis qilib bo‘yab chiqiladi. Bunday usulda tayyorlanadigan mato 2-3 oy mobaynida quritiladi. U saqlanadigan joy iliq va quruq bo‘lishi shart.

«Yelimli qoplama» deb yuritiladigan qoplamaning ikkinchi xili quyidagicha tayyorlanadi. Suvda 50-60 gr. jelatin eritiladi va unga 15 gr. glitserin qo‘shiladi. U matoga 1-2 marta surtiladi. Birinchi marta surtilgani qurigach qumqog‘oz bilan mato usti tekislanib olinadi, so‘ng ikkinchisi surtiladi. Shundan so‘ng yelim aralashmasi bo‘r va oq bo‘yoq kukuni bilan teng nisbatlarda 40 S darajali issiqda eritiladi. Agar uning tarkibi quyuq bo‘lib qolgudek bo‘lsa, o‘sha yelim aralashmasidan qo‘shiladi.

Bunday qoplama 2-3 marta qavatma-qavat qilib surtiladi. Ular oralig'ida ko'rishi uchun ma'lum vaqt bo'lishi shart.

Qoplamalar yana ma'lum rang tusida ham tayyorlanishi mumkin. Ular ko'proq ijodiy ishlarni bajarishda va kompozitsiya yaratish jarayonlarida qo'l keladi. Moybo'yoqda o'quv-mashqlarni bajarishda rang xillaridan ham unumli foydalanish talab etiladi. Vazifalarni ishlaganda juda ko'p rang xillaridan bilib-bilmay ishlatish yaxshi samara bermaydi.

Tabiatda yettita asosiy rang (bo'yoq) borligi ma'lum. Ular qizil, noranji, sariq, yashil, havo rang, ko'k, binafsha ranglardir. Bo'yoq aralashtiriladigan taxtada (politrada) bo'lishi juda zarur rang xillari esa qizil, sariq, ko'k bo'yoqdir. Chunki ular boshqa qolgan asosiy rang-tuslar vositasida xosil bo'lmaydi. Bularning aralashmasidan qolgan juda ko'p ranglarni chiqarish, xosil qilish mumkin. Ulardan xatto qora rang tusini ham topish mumkinligi sir emas. Faqat qaysi rangni bir-biriga qancha miqdorda aralashtirishni bilish kifoya. Buning uchun esa albatta tajriba va o'quv bo'lishi kerak.

Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki tabiatda absolyut oq va absolyut qora ranglar mavjud emas. Ularning barchasi qandaydir bir rang tovlanishida bo'ladi. Masalan qoraning jigarrangga, ko'kka, yashilga moyil ekanligini ko'rishimiz mumkin. Oq rangning turli nozik tushlarga moyilligi ham tabiiy. Bunday rang va tushlarning hamda ularning to'q-ochliklarini topib tasvirlash uchun moybo'yoqda ishlash texnikasi juda qulaydir. Shu imkoniyatlarning kengligi bilan u boshqa bo'yoq turlaridan ajralib turadi.

Moybo'yoq texnikasida rangtasvirlar ishlashda mo'yqalamlarning qanday turlari va o'lchamlardagilarini ishlatish ham muhimdir. Ularni tanlay bilish ko'p foyda keltiradi. Ma'lumki natyurmortlarni, katta ishlarni bajarishda yapaloq va dag'al mo'yqalamlarni qo'llash ish sifatini, ta'sirchanligini ta'minlaydi.

Moybo'yoqlarga suyultiruvchi, erituvchi vositalar qo'shib ishlatiladi. Ular moyli, moyi kamaytirilgan bo'lishi mumkin. Moylirog'i bo'yoqni sekin qurishi uchun yaxshi vosita bo'lib, u bilan foydalanilgan paytda rangtasvir sekin quriydi. Shu sababli uzoq muddatda bajariladigan tasvirlarni ishlashda qulaylik yaratadi. Bunday eritgichlarga ba'zan lak ham aralashtirib ishlatilishi mumkin, shunday qilinganda ishning bo'yoq qatlami tezroq quriydi va bo'yoqning moyi matoga shimilib ketishining oldi olinadi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, moybo'yoq texnikasida rang qoriladigan maxsus taxtacha (politra)ning yuzasida bo'yoqlarni qanday joylashtirish masalasi ham muhim. Undabo'yoqlar issiq-sovuq ranglarga ajratib, shu bilan birga to'q-ochligiga qarab ajratib joylashtirilishi mumkin. Oq bo'yoq odatda o'rtada yoki ranglar qatorining boshlanishida bo'ladi. Agar har safar bir xil joylashtirilsa, rassom shunga o'rganadi va kerakli bo'yoqni darrov topib ishlatish imkoniyati qulay bo'ladi. Moybo'yoqda tasvirlar ishlashning ko'p o'rganilishi kerak bo'lgan tomonlari bor.

Ularning barchasi ko'p mashq qilish orqali o'rganib olish imkonini beradi. Tajriba nazariy va amaliy tomondan muntazam mashq qilish natijasida oshadi. Bunda maxsus adabiyotlarni mutoala qilish ham yaxshi vositadir.

Moybo'yoqlar uchun moylar va suyultirgichlar. Moybo'yoqlarning asosiy plenka hosil qiluvchi komponenti ba'zi bir o'simliklarning urug'laridan olinuvchi o'simlik moylari hisoblanadi.

Moylar quriganda qanday plenka hosil qilishiga qarab to'rt guruhga bo'linadi.

Birinchi guruhni zig'ir turidagi moylar tashkil etadi. Ular juda tez qurib, mustahkam bo'ladi, organik eritgichlarda erimaydi. Bu guruhga: zig'ir, kandir moyi va boshqa moylar kiradi.

Ikkinchi guruhni o'simlik turidagi moylar tashkil etadi. Plenka hosil qilish qobiliyati birinchi guruhga nisbatan pastroq, o'zoq vaqtda quriydi. Olingan plenka organik suyultirgichlarda qisman eriydi, qizdirilsa yumshab, erib ketadi. Bu guruhga kungaboqar, ko'knori, soya va boshqa moylar kiradi.

Uchinchi guruhni zaytun turidagi moylar tashkil etadi. Bu moylar to'liq qurimaydi.

O'simlik moylari yog' kislotalari (94-98 %) ning glitseridlaridan, ozroq miqdordagi to'yingan va tuyinmagan yog' kislotalari (1-2 %), yuvilib ketmaydigan vositalardan (0,5-1 %) va oqsil modda (0,5 %)lardan tashkil topgan.

O'simlik moylarining plenka hosil qilishning asosiy sababi bu ularning tarkibidagi to'yinmagan yog' kislotalarining mavjudligidir.

Moylarning yog' kislotalari bilan to'yinganlik darajasi, plenka hosil qilish qobiliyatini xarakterlash uning tarkibidagi yod birligi bilan ko'rsatiladi. Moyning yod birligi qancha ko'p bo'lsa, u shuncha tez quriydi.

O'simlik moylarining muhim xususiyatlaridan biri bu uning polimerlash kobilyatidir.

Polimerlangan moy tez qurish xususiyatiga ega bo'ladi va yaxshi fizik-ximik xususiyatiga ega bo'lgan plenka hosil qiladi.

"Alla prima" rangtasviri. "Alla prima" tushunchasi lotin tilidagi "alla prima vizta" so'zidan olingan bo'lib, "bir qarashda" ma'nosini beradi va pastasimon bo'yoq bilan qisqa vaqtda ishlashni bildiradi. Bunda kartina bir seansdayoq tayyor bo'ladi. Buning uchun rassomning o'ziga ishonchi kuchli va bo'yoqlar bilan ishlashda tajriba bo'lishi kerak. Bo'yoqlar asosan palitrada aralashtiriladi, bunda yorqin va toza ranglarni topish mumkin.

Bu plener sharoitida ishlash uchun juda qulay uslub. Bo'yoqlar qattiq mo'yli mo'yqalamlar bilan qo'yiladi. Polotna sifatida ko'pol to'qilgan xolst yoki kartondan ham foydalanish mumkin.

"Alla prima" uslubida tipik kompaktli va relefsimon tarkibni yaratish mumkin. Uni chetlari yoki konturlarini bema'lol sidirib olib, tekislash va qo'shib yuborish

mumkin. Buning uchun sigir kilidan yasalgan quruq va yumshoq mo'yqalamlardan foydalanish mumkin.

Rang va konturlarning chetlarini shunday qilib yumshoq va yengil kirishib ketuvchi qilish mumkin. Bu usul shuningdek "sfumato" (yoyilgan kontur) deb yuritiladi.

Mastexin bilan ishlash texnikasi. Mastexin bilan ishlash texnikasi "alla prima" rangtasvirining bir varianti hisoblanadi. Oldin monoxrom ranglar bilan kartinaning asosiy strukturasi qo'yiladi, keyin esa elastik mastexin yordamida pasta usuli bilan rang qo'yiladi. Oq releflardan farqli ravishda bu yerga bir oz qurigan yuzaga yorug'lik blik qo'yiladi.

Lessirovka va rangtasvirning lessirovka texnikasi. Lessirovka texnikasida ishlash jarayoni juda zerikarli bo'lib, u ko'p vaqt va chidamni talab etadi. Eng avvalo bunda tiniq tasavvur va yaratilajak tasvirning fikriy obrazi juda zarur bo'ladi. Kartina monoxrom usulida ko'riladi. Lessirovka texnikasida ishlangan rangtasvir, xuddi shaffof suvli kulning tubini ko'rgandek asosi va chuqurligigacha ko'rinadi. Ishning birinchi bosqichi tugaganidan so'ng rasm lessirovka bo'yoqlari bilan qoplanadi. Kartinaga keyingi qatlam ranglari, oldingi ranglar hech bo'lmaganda yarmigacha quriganidan so'ng qo'yilishi lozim.

Ko'p qatlamli rangtasvir. Rangtasvirda eng ko'p tarqalgan usullardan biri bu ko'p qatlamli rangtasvir hisoblanadi.

Ko'pincha kartinani bir seansdayoq tugatib bo'lmaydi. Kartina eskizga va tugamagan ishga o'xshab qoladi. Rassomda uni qaytadan ishlash istagi paydo bo'ladi. Shunday qilib, ishning bo'lak, turli bosqi

"Rfutfug" lari paydo bo'ladi. Rassom ishni tugatmaydi va uni "ochiq" qoldiradi. Ko'p qatlamli rangtasvirda yuqorida aytib o'tilgan usul va kombinatsiyalarning barchasi qo'llaniladi.

Aniqroq qilib aytganda, kartinani boshlab, keyin uni tugatdim deyish noto'g'ri bo'ladi. Ko'p qatlamli rangtasvir texnikasining ish jarayonida juda ko'p yangi usullar paydo bo'lishi mumkin. Bunda xattoki ishni tugatishga ko'ra ushbu texnikani qo'llashni o'zi ham juda muhim bo'lib qoladi.

Kartina ustida ishlash hamma vaqt "ochiq" bo'lib qolishi va "tugamagan" ish bo'lib tuyulmasligi kerak. Shu nuqtai nazardan qaraganda bajarilgan ishning amaliy tomonlariga emas, balki uning badiiy mezonlariga e'tibor berish lozim.

Moybo'yoq rangtasvirining nuqsonlari va ularni tuzatish.

Rangtasvir asarining koloritik imkoniyatlari va kartinaning uzoq vaqt saqlanishi faqatgina ishlatiladigan materiallarning sifatigagina bog'liq emas, balki rangtasvir texnologiyasining to'g'ri tanlanganiga ham bog'liq bo'ladi.

Rangtasvir asarlarida uchrab turadigan nuqsonlar ko'pincha rassomning rangtasvir texnikasini to'g'ri bilmasligidan yoki past sifatli gruntdan ham kelib chiqishi mumkin.

Rassomning kasbiy xatolari turli sabablarga ko‘ra yuz beradi. Bular ishni mohiyatini tushunmaslik va eksperiment qilish istagi, shuningdek rassomning shaxsiy xususiyatlariga (kuchli temperamentli) bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shubhasiz har bir rassomda u yoki bu sabablarga ko‘ra xatolar paydo bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bulatov C.S, Jabbarov R.R. Tasviriy san‘at asarlarining falsafiy va psixologik taxlili (monografiya). “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2010 yil.
2. Sulaymonov A, Jabborov B. “Tasviriy san‘at oqim va yo‘nalishlar”-T., “Sano-Satandart” 2008 y.
3. Kuziev T., Abdirasilov S., Nurtaev O‘., Sulaymonov A. Tasviriy san‘at. 5- sinf. Darsiik. - T.: Sharq, 2012 y.
4. Boymetov B. Tolipov N. “Maktabda tasviriy san‘at to‘garagi’ Toshkent 1995
5. Tolipov N, Abdurasilov S, Oripova N. “Rangtasvir”-T.,2006
6. Abdullaev N.U. “San‘at tarixi” 1-tom-T., O‘qituvchi, 1986 y.
7. Zagvyazinskiy V.I Innovatsionnye protsessy v obrazovanii i pedagogicheskaya nauka. -Tyumen, 1990 g.
8. Abdirasilov S. “Tasiriy san‘at o‘qitish metodikasi” Toshkent-2012 yil.
9. Abduraxmonov G‘. Kompozitsiya-T.,2007 y.
10. Beda G.V.. Jivopis. Uchebnoe posobie. – Moskva, 1986 g.
11. Abdirasilov S., Tolipov N. Dastgohli rangtasvir. O‘quv qo‘llanma “Iqtisod-moliya”, Toshkent 2008 y.
12. Hasanov R. Maktabda tasviriy san‘atni o‘qitish metodikasi. Darslik. T.: Fan: 2004 yil.

